

VAIDOTAS A. VAIČAITIS

Vilniaus Universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

BAŽNYČIŲ BEI KITŲ RELIGINIŲ ORGANIZACIJŲ TEISINĖ BŪKLĖ PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJĄ

Legal Status of Churches and other Religious Organisations
According to the 1992 Lithuanian Constitution

SUMMARY

The article analyzes the constitutional status of churches and other religious organizations in Lithuania. In the first part, the author examines the constitutional concept of churches and other religious organizations as well as the constitutional model of cooperation between the state and the church. In the second part, the author analyzes the jurisprudence of the Constitutional Court and the scientific findings of Lithuanian constitutional law on the issue of the constitutional relations between the state and the church. In the conclusions, the author states that the concept of separation of state and church used by the Constitutional Court should be understood in the context of the said model of cooperation. It also summarizes the arguments for why Article 43 of the Constitution lists two rather than three forms of legal status for churches and other religious organizations.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamas bažnyčių ir kitų religinių organizacijų konstitucinis statusas Lietuvoje. Pirmoje dalyje autorius nagrinėja bažnyčių ir kitų religinių organizacijų konstitucinę sampratą bei valstybės ir bažnyčios tarpusavio santykių konstitucinį modelį, kurį įvardina kaip bendradarbiavimo modelį. Antroje dalyje autorius analizuoja Konstitucinio Teismo jurisprudenciją ir Lietuvos konstitucinės teisės mokslo nuomonę valstybės ir bažnyčios konstitucinių santykių klausimu. Išvadose autorius teigia, jog Konstitucinio Teismo vartojama valstybės ir bažnyčios atskirumo sąvoka turėtų būti suprantama bendradarbiavimo modelio sampratos kontekste. Taip pat čia apibendrinami argumentai, kodėl Konstitucijos 43 straipsnyje yra nurodytos dvi, o ne trys bažnyčių ir kitų religinių organizacijų teisinio statuso formos.

RAKTAŽODŽIAI: Konstitucija, valstybė, bažnyčia, religinė organizacija.

KEY WORDS: Constitution, state, church, religious organisation.

IVADAS

Iš 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“:

Nustatomas toks Seimo nario priesaikos tekstas: „Aš (vardas, pavardė)“, prisiekiu būti ištikimas Lietuvos Respublikai, Prisiekiu gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus [...]. Tepadedu man Dievas“ ...¹

Šiame straipsnyje nagrinėjamas 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (Konstitucija 1992) įtvirtintas bažnyčios ir valstybės santykių modelis. Šio straipsnio pavadinimui pasirinkta Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalies nuostatos formuluotė, kurioje religinių organizacijų teisinis santykis su valstybe įvardijamas kaip „būklė“. Pirmiausia reikia pasakyti, kad iki šiol Lietuvos teisės moksle nebuvo skirtas tinkamas dėmesys valstybės ir bažnyčios teisinių santykių analizei. Vis tik didžiausią įdirbį šioje

sirtyje iki šiol yra padaręs Tomas Blinstrubis, kuris 2012 metais MRU apgynė disertaciją tema „Valstybės ir bažnyčios konstitucinių santykių probleminiai aspektai“ (Blinstrubis 2012). Taip pat šia tema rašė Gediminas Mesonis (Mesonis 2008), Mindaugas Lankauskas (Lankauskas 2009), Donatas Murauskas (Murauskas 2018) ir kiti teisės mokslininkai. Tačiau šiame straipsnyje siekiama ne tiek diskutuoti dėl teisės moksle išsakytų minčių ar analizuoti Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, kiek stengiamasi (valstybės ir bažnyčios konstitucinio santykio srityje) grįžti prie Konstitucijos teksto, t. y. pasistengti iš naujo suprasti su tuo susijusį konstitucinį naratyvą ir padaryti atitinkamus apibendrinimus. Straipsnis sudarytas iš įvado, trijų dalių ir išvadų. Straipsnyje taikomi istorinis, lyginamasis ir mokslinės analizės tyrimo metodai.

VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS TARPUSAVIO TEISINIŲ SANTYKIŲ MODELIS LIETUVOS KONSTITUCIJOJE

Kalbant apie valstybės ir bažnyčios tarpusavio santykių teisinį modelį Lietuvoje, visų pirma reikia paminėti, jog lyginamoji konstitucinė teisė išskiria tris tokių santykių modelius demokratinėse valstybėse: valstybinės bažnyčios modelį (pvz., Liuteronų bažnyčia Skandinavijos šalyse), griežtą valstybės ir bažnyčios atskyrimą (pvz., Prancūzijos „laicistinis“ modelis) bei bendradarbiavimo modelį (pvz., Vokietijos). Taigi čia kyla klausimas, kokiam modeliui galima būtų priskirti Lietuvą pagal 1992 m. Konstituciją.

Žvelgiant į valstybės ir bažnyčios santykį iš Lietuvos istorijos perspektyvos, galima pastebėti, jog XVI a. Lietuvos Statutai teisinį prioritetą suteikė „krikščionių bažnyčiai“ prieš kitas Lietuvoje veikiančias religines bendruomenes (visų pirma žydų, karaimų ar totorių musulmonų). Pavyzdžiui, 1566 m. Antrajame Lietuvos Statute išskiriamos „Romos ir Graikų apeigų krikščionių bažnyčios“ (žr., pvz., 9 skyriaus 3 straipsnį), o 1588 m. Trečiajame Lietuvos Statute jau kalbama apie „visas krikščionių bažnyčias“ (žr., pvz.,

11 skyriaus 27 straipsnį). Kitaip tariant, 1566 m. Antrajame Lietuvos Statute buvo stengiamasi stačiatikių (ortodoksų) bažnyčios (jai priklausančių asmenų) teises suvienodinti su Katalikų bažnyčia priklausančių teisėmis, o 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas – per „visų krikščionių bažnyčių“ sąvoką – *de jure* vienodas teises suteikė ir protestantiškoms konfesijoms (Vaičiaitis 2014: 72–73). Šioje istorinėje tradicijoje aiškiai disonuoja 1791 m. gegužės 3 d. Valdymo įstatymas, kurio 1 straipsniu buvo nustatyta valstybinė religija, teigiant, kad „tautos viešpataujanti religija yra ir bus Romos Katalikų šventas tikėjimas“.

Beje, įdomu tai, kad 1922 m. Konstitucijoje visai nevartojamas terminas „bažnyčios“, o rašoma tik apie „tikiybines organizacijas“, kurios, kaip minėta, apima tiek krikščionių, tiek ir kitas religines bendruomenes: „visoms esamoms Lietuvoje tikiybiniams organizacijoms valstybė lygiai pripažįsta teises tvarkytis taip, kaip jų kanonai arba statutai reikalauja“ (83 §). Tiesa, netiesioginę nuorodą į krikščionybę 1922 m. Konstitucijoje galima būtų rasti jos nuorodoje į „sekmadienius [...] kaip poilsio ir dvasios pakilimo dienas“ (86 §). O 1938 m. Konstitucija jau vartoja „bažnyčių bei kitų tolygių tikiybinių organizacijų“ terminus, t. y. išskiria krikščioniškas religines bendruomenes iš kitų tikiybinių organizacijų. Taigi apibendrinami šį trumpą istorinį ekskursą galime pažymėti, jog ilgiausiai galiojęs 1588 m. Lietuvos Statutas pirmenybę teikia (kitų religinių bendrijų atžvilgiu) „krikščioniškoms bažnyčioms“ (nors ir neišskiria kurios nors vienos),

1791 m. Valdymo įstatymas Katalikų bažnyčiai suteikia valstybinės religijos statusą, o vienintelė tarpukario demokratiška (Krikščionių demokratų priimta) 1922 m. Konstitucija numatė iki šiol liberaliausią valstybės ir bažnyčios Lietuvoje konstitucinį tarpusavio santykių modelį, kurio vis dėlto negalima būtų priskirti laicistiniam modeliui.

Tuo tarpu jei pažvelgtume į šiuo metu galiojančią 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją, tai svarbiausias straipsnis, kuriame apibrėžiamas valstybės ir bažnyčios tarpusavio santykis, yra 43 straipsnis. Štai jau antroje šio straipsnio dalyje teigiama, jog bažnyčios turi specialų juridinį statusą, besiskiriantį nuo kitų teisės subjektų, nes Konstitucija tiesiogiai juridinio asmens statusą suteikia tik valstybės pripažintoms bažnyčioms ir kitoms religinėms organizacijoms. Trečioje ir ketvirtoje dalyse įtvirtinta tam tikra religinių organizacijų teisinė autonomija, penktoje – teigiama, jog bažnyčių būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu, pagaliau septintoje dalyje teigiama, jog Lietuvoje nėra valstybinės religijos. Taigi iš minėtų konstitucinių nuostatų galima pastebėti valstybės ir bažnyčios tarpusavio santykių nevienareikšmiškumą: viena vertus, bažnyčios ir religinės organizacijos veikia būtent valstybėje, todėl ši užima dominuojantį vaidmenį valstybės teisinėje sistemoje ir turi teisę pasirinkti jos santykių su bažnyčia sureguliuavimo formą ir modelį (susitarimą ar įstatymą), tačiau, kita vertus, pats „susitarimo“ terminas ir jo pasirinkimo galimybė bažnyčioms ir religinėms organizacijoms

(bent jau šio susitarimo pagrindu) suteikia paritetinį statusą su valstybe, nes pagal sutarčių teisės principus sutartis galima tik tarp lygiaverčių sutarties šalių. Beje, ši Konstitucijos nuostata netiesiogiai apeliuoja būtent į tarptautinę sutartį, t. y. į abiejų subjektų tarptautinį subjektiškumą, nes Lietuvos valstybė, kaip tarptautinės teisės subjektas, tarptautines sutartis sudarinėja tik su kitomis valstybėmis arba su tarptautinių subjektiškumą turinčiu (šiuo atveju – ekstrateritoriniu) subjektu.

Vis dėlto ieškant atsakymo dėl dabartinio valstybės ir bažnyčios santykių modelio turinio, reikia paminėti, kad jau 1990 m. kovo 11 d. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 31 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, teigianti, jog „Bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms pripažįstamas juridinio asmens statusas ir užtikrinama teisė vidaus gyvenime tvarkytis savarankiškai“. Tačiau ypač svarbus šiame kontekste yra 1990 m. birželio 12 d. Aukščiausiosios Tarybos nutarimu priimtas „Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos aktas“, kuriuo (šalia to, kad buvo pripažinta Bažnyčios kanonų teisės autonomija bei išpareigota kompensuoti Bažnyčiai padarytus nuostolius) buvo konstatuotas Valstybės ir Bažnyčios *paritetinio bendradarbiavimo principas*. Būtent toks ordinarinėje teisėje įtvirtintas valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo modelis (bent jau su Katalikų Bažnyčia) atsispindi ir Lietuvos Respublikos bei Šventojo sosto sutartyse: 2000 m. gegužės 5 d. buvo sudarytos trys tarptautinės sutartys: „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių

aspektų“, „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“ bei „Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“, o 2012 m. – sutartis „Dėl kvalifikacijų, susijusių su aukštuoju mokslu, pripažinimo“. Beje, abiejų šalių tarpusavio paritetetas geriausiai atsispindi sutartyje „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų“, kurio 1 straipsnyje, be kita ko, teigiama, jog „tiek Katalikų Bažnyčia, tiek Valstybė yra nepriklausomos bei autonomiškos kiekviena savo srityje ir, laikydamosi šio principo, glaudžiai *bendradarbiauja* siekiamos kiekvieno žmogaus ir visuomenės dvasinės ir materialinės gerovės“. Taigi, kaip jau buvo minėta, šiose sutartyse užfiksuotas Lietuvos valstybės ir Katalikų bažnyčios, kaip autonomiškų subjektų, bendradarbiavimo modelis.

Tačiau reikia pripažinti, kad bažnyčių ir religinių organizacijų konstitucinė „būklė“ valstybėje turi būti aiškinama ne remiantis ordinarine ar tarptautine teise, o Konstitucijos nuostatomis. Manytina, jog būtent bendradarbiavimo modelio samprata geriausiai ir atspindi valstybės ir bažnyčios „būklės“ konstitucinį modelį, kylantį iš jau minėtų Konstitucijos 43 straipsnio nuostatų (t. y. paritetinio tarpusavio susitarimo galimybės ir kanonų teisės autonomijos pripažinimo) bei Konstitucijos 38 straipsnio nuostatos, kad valstybė pripažįsta bažnytinę santuokos registraciją (taigi bendradarbiauja santuokos sudarymo ir registravimo srityje) ir 40 straipsnio nuostatos, kad valstybinėse ir savivaldybių mokyklose mokoma tikybos (t. y. bendradarbiaujama švietimo srityje).

VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS TARPUSAVIO TEISINIŲ SANTYKIŲ MODELIS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE IR LIETUVOS TEISĖS MOKSLE

Jei kalbėtume apie Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, reikia pasakyti, jog Konstitucinis Teismas nėra išplėtojęs plačios doktrinos valstybės ir bažnyčios santykių srityje, nes svarbiausia konstitucinės justicijos byla čia buvo susijusi tik su švietimo sritimi. Pirmasis Konstitucinio Teismo aktas, susijęs su šia tema, yra 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas (Konstitucinis Teismas 1994), kuriame buvo vertinama 1969 m. Santuokos ir šeimos kodekso nuostata, jog „sutuoktinių teises ir pareigas sukuria tik santuoka, sudaryta valstybiniuose civilinės metrikacijos organuose“. Ši nuostata buvo pripažinta antikonstitucine, be to, čia buvo konstatuota, jog sutuoktinių teises ir pareigas atsiranda nuo bažnytinės santuokos registracijos dienos. Taigi čia pirmąkart Konstitucinis Teismas netiesiogiai pripažino valstybės ir bažnyčios atskirumą ir autonomiją viena kitos atžvilgiu, nors to ir neišplėtojo.

Vis dėlto svarbiausias Konstitucinio Teismo nutarimas šioje srityje yra 2000 m. birželio 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimas dėl kai kurių Švietimo įstatymo nuostatų konstitucingumo. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas iki šiol yra labiausiai išplėtojęs valstybės ir bažnyčios santykių sampratą, nors, kaip minėta, ji skirta santykiams švietimo srityje. Čia pirmąkart buvo suformuluotas valstybės ir bažnyčios *atskirumo* principas bei paminėta „valstybės neutralumo ir pasaulietiškumo“ sąvoka. Taigi šiame nutarime buvo konstatuota, jog „Konstitucijoje yra įtvirtintas valstybės ir baž-

nyčios atskirumo principas“, kuris yra „Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiškumo pamatas“². Tad Konstitucinis Teismas šiame nutarime, įvardindamas valstybės ir bažnyčios santykių modelį, pavartojo jų „atskirumo“ sąvoką, priešindamas ją valstybės ir bažnyčios „atskyrimo“ sąvokai, įtvirtintai 1978 m. Lietuvos TSR Konstitucijos 50 straipsnyje („Bažnyčia Lietuvos TSR *atskirta* nuo valstybės ir mokykla – nuo bažnyčios“). Istoriskai žvelgiant, reikia pasakyti, kad valstybės ir bažnyčios atskirumas Vakarų teisės tradicijoje viena kitos atžvilgiu Viduramžiais buvo suformuluotas kaip „dviejų (pasaulietinio ir dvasinio) kalavijų“ principas, kuriuo Bažnyčia (popiežius) siekė atsiriboti nuo valstybės, ar tiksliau – nuo imperatoriaus valdžios (Berman 1999: 130). Tuo tarpu Prancūzijos konstitucinėje praktikoje nuo pat XX a. pradžios įtvirtintas laicistinis valstybės ir bažnyčios santykių modelis siekė apsaugoti valstybę nuo bažnyčios įtakos. Taigi turint omenyje šį istorinį kontekstą, kaip reikėtų suprasti Konstitucinio Teismo suformuluoto valstybės ir bažnyčios „atskirumo“ konstitucinio principo turinį?

Reikia pasakyti, kad atskirumo principas šiame nutarime Konstitucinio Teismo aiškinamas per „valstybės neutralumo ir pasaulietiškumo“ požymius ar elementus. Valstybės pasaulietiškumas, Teismo aiškinimu, pasireiškia tuo, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos turi būti tolerantiškos, atviros ir prieinamos visų tikiųjų žmo-

nėms, taip pat netikintiesiems visuomenės nariams; kad dėstant pasaulietinius mokomuosius dalykus moksleiviams nėra diegiama jokia religija ar tikėjimas; kad bažnyčios ir religinės organizacijos pedagogams (išskyrus tikybos mokytojus) negalima nustatyti jokių su jų įsitikinimais ar tikyba susijusių reikalavimų; kad valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų valdymą organizuoti, prižiūrėti jų veiklą gali tik valstybės ir savivaldybių institucijos, bet ne bažnyčios ar religinės organizacijos. Tuo tarpu valstybės neutralumas, anot Teismo, „lemta valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą“, pasireiškiantį tuo, kad „valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą“ ir „reikia valstybės ir tikybos sričių, valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos atribojimą“.

Taigi čia matome, jog Konstitucinis Teismas valstybės ir bažnyčios atskirumo principą aiškina hermeneutinio rato metodu, t. y. per valstybės pasaulietškumo ir neutralumo požymius, o pastaruosius – per valstybės ir bažnyčios funkcijų atribojimą arba atskirumą. Tačiau nepaisant šios tautologijos, manytina, jog Konstitucinio Teismo suformuluotas valstybės ir bažnyčios atskirumo principas, pasireiškiantis per valstybės pasaulietškumo ir neutralumo požymius, remiantis Konstitucijos 26, 38, 40 ir 43 straipsniais, turi būti suprantamas valstybės ir bažnyčios tarpusavio bendradarbiavimo modelio kontekste.

Panašaus požiūrio laikosi ir Tomas Blinstrubis, teigdamas, kad valstybės ir bažnyčios „atskirumo“ principas pagal

Lietuvos Respublikos Konstituciją turėtų būti suprantamas kaip „švelnus atskyrimas“ arba, kaip valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo (kooperacinis) modelis, „pagrįstas nelaiistine valstybės pasaulietškumo interpretacija“ (Blinstrubis 2010: 148; 2012). Tokią poziciją autorius grindžia teiginiu, kad „pasaulietinės valstybės principą reikia interpretuoti atsižvelgiant į visų Lietuvos tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų veikimą, kaip daugiakultūrį visuomenės socialinį, kultūrinį ir dvasinį paveldą“ (Blinstrubis 2010: 154). Tuo tarpu rašydamas apie valstybės pasaulietškumą ir neutralumą Lietuvoje, T. Blinstrubis teigia, kad „religinis neutralumas („pasaulietškumas“) yra jos pačios [valstybės], jos institucijų veiklos ribų matas, o šio neutralumo esmė nėra iš valstybinės veiklos pašalinti bet koki religinį arba metafizinį aspektą“ (Blinstrubis 2010: 157). Kitais žodžiais tariant, „valstybės ribų matas“ (kaip jos pasaulietškumas ir neutralumas) santykiuose su bažnyčia autoriaus suprantamas kaip pastarosios teisinės autonomijos pripažinimas (aišku, Konstitucijos pagrindu). Beje, analogiška nuomonė apie valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo konstitucinį modelį Lietuvoje (angl. *cooperation between the State and the Church*) mano buvo išsakyta dar 2007 m. (Vaičaitis 2007: 117–118). Šiame kontekste įdomu pažymėti, jog Elena Vaitiekienė, kalbėdama apie bažnyčios teisinę autonomiją, atkreipia dėmesį ne tik į tai, kad „sutartiniais pagrindais reguliuojami tik lygiateisių subjektų visuomeniniai santykiai“, bet ir į tai, kad Konstitucijos 43 str. 5 dalis valstybės ir bažnyčios santykiuose prioritetą teikia

susitarimui, o ne įstatymui (Vaitiekienė 2017: 411–412). Taip pat ir Gediminas Mesonis kaip vieną svarbiausių valstybės ir bažnyčios atskyrimo bruožų numato jau minėtą bažnyčios teisinę ir finansinę autonomiją (Mesonis 2008: 122–123, 127).

Kita vertus, Mindaugas Lankauskas, analizuodamas valstybės ir bažnyčios santykių modelį Lietuvoje, vartoja ne atskirumo ar bendradarbiavimo, o „dalinio atskyrimo“ terminą, nors ir pripažįsta, kad valstybėse, kuriose atskyrimas yra dalinis, valstybė renkasi tam tikras bendradarbiavimo su atitinkamomis religijomis ar bažnyčiomis formas (Lankauskas 2009: 96; 115). Panašiai ir Donatas Murauskas laikosi nuomonės, jog „valstybės ir bažnyčios atskirumas, kaip ir valstybės religinis neutralumas, neturėtų būti suvokiamas kaip valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimas“, nes tai galėtų lemti „tam tikrą įtampą su valstybės pasauliškumo ir valstybės neutralumo principais“ (Murauskas 2018: 56–57).

Beje, šiame kontekste įdomu pažymėti, kad Egidijus Kūris turbūt pirmasis Lietuvos konstitucinės teisės moksle pradėjo vartoti „pasaulietinės valstybės principo“ terminą, kalbėdamas apie valstybės ir bažnyčios santykių konstitucinį modelį, šį principą priskyres konstituciniams išvestiniams determinaciniais principams (Kūris 2001: 264–266). Taigi

pasaulietinės valstybės principas įsitvirtino konstitucinės teisės moksle, tačiau iki šiol nėra taikomas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Šios dalies pabaigoje reikėtų paminėti Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimą, kuriuo buvo sprendžiama, ar Karo prievolės įstatymo nuostatos tiek, kiek jose nustatyta, kad nuo karo prievolės atleidžiami tik tradicinių Lietuvoje religinių organizacijų dvasininkai, neprieštarauja konstituciniam asmenų lygybės principui. Čia Teismas konstatavo, jog valstybės pasaulietiškumas ir neutralumas kartu su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu neleidžia konstituciškai pateisinti tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų dvasininkų atleidimo nuo konstitucinės jų, kaip piliečių, pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Tiesa, prieidamas prie tokios išvados, Teismas į savo argumentavimo seką neįtraukė kai kurių svarbių anksčiau minėtų konstitucinių nuostatų, pavyzdžiui, kanonų teisės autonomijos (43 str. 4 d.) bei žmogaus ir religinės organizacijos teisės atlikinėti apėigas (26 str. 2 d. ir 43 str. 3 d.), nes pareiga dvasininkams atlikti karinę prievolę, varžytų pastarąsias konstitucines teises. Todėl minėta Konstitucinio Teismo išvada šiame nutarime ateities konstitucinėje jurisprudencijoje galėtų būti koreguojama (žr. Vaičaitis 2017).

SKIRTINGAS RELIGINIŲ ORGANIZACIJŲ KONSTITUCINIS STATUSAS

Prieš pradėdant nagrinėti skirtingą religinių bendruomenių teisinį statusą, reikia pažymėti, jog Konstitucija nepa-

teikia joje vartojamo „bažnyčios“ bei „religinės organizacijos“ sąvokų turinio. Aišku, šis slaviškos kilmės žodis (brus.

бажниця, lenk. *bożnica*) susijęs su dievybės, maldos namų ir net pamaldų reikšmėmis. Vis dėlto „bažnyčios“ termino Konstitucijoje vartojimas yra artimesnis kanoninei jo reikšmei, t. y. jis nurodo ne į pastatą, o į žmonių bendriją, kurią vienija bendras tikėjimas (Dievu) ir religinės apeigos. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog „bažnyčios“ terminas čia vartojamas siekiant įvardinti krikščioniškas religines bendruomenes ir bendrijas, o „religinės organizacijos“ terminas yra platesnis, apima ne tik krikščioniškas, bet ir kitas Lietuvoje veikiančias religines bendruomenes, visų pirma žydų, karaimų, musulmonų bei kt. Beje, būtina pabrėžti, kad Konstitucija nedaro teisinio statuso skirtumo tarp „bažnyčios“ bei „religinės organizacijos“ sampratų, išskyrus tai, kad pagal 38 str. 4 dalį, valstybė pripažįsta „bažnytinę“ (o ne „religinę“) santuokos registraciją. Tuo tarpu, siekiant atskleisti religinės organizacijos konstitucinės sampratos elementus, galima būtų priminti šiuos: jos atlieka apeigas, turi savo mokymą, kuris susijęs su dora (43 str. 1 d.) ir kurio mokoma mokyklose (40 str. 2 d.), turi dvasininkus, maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas (43 str. 3 d.), turi savo autonominę teisinę sistemą, reguliuojamą jų kanonų ir statutų (43 str. 4 d.).

Taigi kalbant apie skirtingą religinių organizacijų teisinį (konstitucinį) statusą, būtina nurodyti, kad šiuo klausimu buvo pasisakyta jau minėtame 2000 m. birželio 13 d. nutarime, kuriame teigiama, jog „bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra [...] nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės kons-

tatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“, o tai reiškia, kad „neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“. Taip pat čia buvo konstatuota, jog būtent tradiciškumas yra konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis, bei dėl to tradicinėms religinėms organizacijoms gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos.

Maža to, 2007 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo sprendime (Konstitucinis Teismas 2007), kuriuo buvo aiškinaamas 2000 m. birželio 13 d. nutarimas, Teismas konstatavo, kad „Konstitucija įtvirtina trejopą Lietuvoje veikiančių bažnyčių bei religinių organizacijų statusą: vienos bažnyčios bei religinės organizacijos yra tradicinės Lietuvoje, kitos (tradicinėmis Lietuvoje nesančios) bažnyčios bei religinės organizacijos yra valstybės pripažintos, dar kitos Lietuvoje veikiančios bažnyčios bei religinės organizacijos neturi nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų statuso“. Taigi Teismas šiame sprendime konstatavo, jog „Konstitucija neleidžia tradicinėms Lietuvoje nesančioms valstybės pripažintoms bažnyčioms ir religinėms organizacijoms nustatyti tokių teisių, kurių neturi vals-

tybės pripažinimo negavusios bažnyčios ir religinės organizacijos“.

Vis dėlto sunku būtų sutikti su tokia Konstitucinio Teismo pateikta Konstitucijos 43 straipsnio interpretacija, pagrindžiančia religinių organizacijų Lietuvoje trejopą teisinį statusą. Manytina, jog 1992 m. Konstitucija nustato ne trijų, o dviejų tipų bažnyčių ir religinių organizacijų teisinį statusą su valstybe. Kitaip tariant, pagal Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalį Lietuvoje veikia dviejų skirtingų teisinių statusų bažnyčios ir religinės organizacijos: „valstybės pripažintos“ ir „kitos“ bažnyčios bei religinės organizacijos. Kitaip tariant, Konstitucijos 43 str. 1 dalyje teigiama, jog tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms ir religinėms organizacijoms valstybės pripažinimas suteikiamas *ex lege* (tiksliau – *ex constitutionis*), o tradiciškumas (kitai nei teigia Konstitucinis Teismas) čia nėra trečia valstybės ir religinių organizacijų teisinė forma. Kitaip tariant, tradiciškumas čia tiesiog reiškia, kad pagal Konstituciją tradicinėms religinėms bendruomenėms dėl jų ilgalaikės (trunkančios bent keletą šimtmečių) įtakos Lietuvos kultūrai nereikia įrodinėti, jog „jos turi atramą vi-

suomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai“ tam, kad gautų valstybės pripažintos religinės organizacijos statusą. Kitaip tariant, vien todėl, kad tradicinės Lietuvoje bažnyčios ir religinės organizacijos *ex lege* turi „valstybės pripažintos“ religinės organizacijos statusą, nereiškia, kad jos pagal Konstituciją privalo turėti kokių nors privilegijų kitų valstybės pripažintų religinių organizacijų atžvilgiu.

O kalbant apie Konstitucijoje įvardintą religinių bendruomenių valstybės pripažinimo procedūrą, reikia pažymėti, jog Konstitucija numato du kriterijus tam, kad netradicinė religinė bendruomenė Lietuvoje galėtų pretenduoti į valstybės pripažinimo teisinį statusą: (a) jos turi turėti atramą visuomenėje ir (b) jų mokymas bei apeigos negali prieštarauti įstatymui ir dorai. Kitaip tariant, pirmasis kriterijus reiškia, kad religinė bendruomenė, pretenduojanti į valstybės pripažinimo statusą (skirtingai nei kai kurios tradicinės Lietuvoje bažnyčios ir religinės organizacijos), negali būti negausi, o antrasis – kad jos mokymas turi atitikti bendras visuomenės dorovės normas.

IŠVADOS

Taigi galima padaryti keletą išvadų dėl valstybės ir bažnyčios konstitucinio santykio modelio. Pirmiausia valstybės ir bažnyčios tarpusavio santykių konstitucinė „būklė“ Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, kildinama iš Konstitucijos 26, 38, 40 ir 43 straipsnių ir įvardijama „atskirumo“ principo terminu, pabrėžia abiejų šių subjektų skirtingą, tačiau pa-

ritetinį teisinį pobūdį. Manytina, kad Konstitucinio Teismo nurodomas valstybės ir bažnyčios „atskirumo“ principu, kuris aiškinamas per valstybės pasaulietiško ir neutralumo sąvokas, siekiama atsiriboti nuo sovietinėje tikrovėje vyravusio valstybinio ateizmo modelio (vartojusio bažnyčios „atskyrimo“ nuo valstybės terminą) ir atitikti lyginamojoje

konstitucinėje teisėje žinomą valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo modelį.

Antra, valstybės ir bažnyčios atskirumo išvestinis konstitucinis principas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleistas per minėtus valstybės pasaulietiško ir (pasaulėžiūrinio bei religinio) neutralumo elementus, kuriuos taip pat galima laikyti išvestiniais konstituciniais principais. Šioje srityje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pastebėtina tam tikra tautologija, nes valstybės ir bažnyčios atskirumo principo turinys atskleidžiamas per valstybės pasaulietiško ir neutralumo sampratą, ir at-

virkščiai, valstybės pasaulietiško ir neutralumo turinys yra aiškinamas per valstybės ir bažnyčios sričių atribojimą, t. y. atskirumą.

Trečia, Konstitucija numato dvi religinių organizacijų teisinio statuso rūšis Lietuvoje: 1) „valstybės pripažintos“ bažnyčios ir religinės organizacijos; 2) „kitos“ bažnyčios ir religinės organizacijos. Tuo tarpu Konstitucijos 43 str. 1 dalyje minimas tradiciškumas nėra atskira bažnyčių ir religinių organizacijų teisinio statuso rūšis, tačiau sąlyga tam tikrai religinei bendruomenei *ex lege* suteikti valstybės pripažinimo statusą.

Literatūra

Berman Harold. 1999. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Iš anglų k. vertė Arvydas Šliogeris. Pradai/ALK.

Blinstrubis Tomas. 2010. Pasaulietinės valstybės principas. *Socialinių mokslų studijos* 2(6).

Blinstrubis Tomas. 2012. *Valstybės ir bažnyčios konstitucinių santykių probleminiai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.

Kūris Egidijus. 2002. *Konstitucinių principų samprata*. Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

Lankauskas Mindaugas. 2009. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos* 1 (63).

Mesonis Gediminas. 2008. Kai kurie konstituciniai valstybės ir bažnyčios santykių aspektai. Lietu-

vos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis *Konstitucinė jurisprudencija* 2(10).

Murauskas Donatas. 2018. Valstybės ir bažnyčios santykiai konstitucinėje jurisprudencijoje: tarp atskyrimo ir atskirumo. *Teisė* 106, 2018.

Vaičaitis Vaidotas. 2007. *Introduction into Lithuanian constitutional law*. Vilniaus universitetas.

Vaičaitis Vaidotas. 2014. Lietuvos Statutų priėmimo priešastys, jų santykis su Liublino Unija ir LDK parlamentarizmo bruožai. *Teisė* 93.

Vaičaitis Vaidotas. 2017. Keletas minčių apie KT nutarimo dėl dvasininkų atleidimo nuo karo prievolės metodologiją. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2017-07-05-keletas-minciu-apie-kt-nutarimo-del-dvasininku-atleidimo-nuo-karo-prievoles-metodologija/>

Vaitiekienė Elena. 2017. Religinės bendruomenės ir bendrijos. *Lietuvos konstitucinė teisė*. MRU.

Teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.*, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, *Žin.*, 1990, Nr. 9-224.

Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto“, *Žin.*, 1990, Nr. 18-47.

2000 m. gegužės 5 d. „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 67-2022.

2000 m. gegužės 5 d. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“, *Žin.*, 2000, Nr. 67-2024.

2000 m. gegužės 5 d. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“, *Žin.*, 2000, Nr. 67-2023.

2012 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis „Dėl kvalifikacijų, susijusių

su aukštuoju mokslu, pripažinimo“. *Žin.*, 2012, Nr. 118-5945.

1978 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija. *Žin.*, 1978, Nr. 11–130.

1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija. Vertė Eligijus Raila. 2001. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1994 m. balandžio 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimas. *Žin.*, 1994, Nr. 31-562.

2000 m. birželio 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimas. *Žin.*, 2000, Nr. 49-1424.

2007 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo sprendimas. *Žin.*, 2007, Nr. 129-5246.

2017 m. liepos 4 d. Konstitucinio Teismo nutarimas. *TAR*, 2017-12-15, Nr. 20254.

Nuorodos

¹ Tai yra vienintelė vieta Konstitucijoje (cituojamas įstatymas yra Konstitucijos sudedamoji dalis), kur galima rasti tiesioginę nuorodą į Dievo sampratą.

² Beje, šioje byloje buvo nuspręsta, jog Švietimo įstatymo nuostatos, suteikusias galimybę savivaldybėms kartu su tradicinėmis religinėmis bendruomenėmis valstybinių ir savivaldybių

mokyklose steigti klases, kuriose būtų mokoma ne tik tradicinės religinės bendruomenės tikybos, bet ir kiti mokomieji dalykai – pagal šios religinės bendruomenės pažiūras, prieštarauja Konstitucijos 40 straipsnio minėtai nuostatai, jog valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės.